

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες 30 Το Ρέθιμος του Παντελή Πρεβελάκη

Λογοτεχνικός περίπατος στον τόπο και στον χρόνο της μικρής και συμμαζεμένης πολιτείας
(μέρος VII, προτελευταίο)

Τον χαμηλό ετούτον λόφο που βλέπεις πάνω από την πολιτεία να τονε σκαλώνουν τα αμπέλια τονε λεν Εβλιγιά... Είχαν και πάνω, από την προσηλιακή πλαγιά, κ' οι Χριστιανοί την εκκλησιά τους στόνομα του Αη Γιάννη του ριγολόγου, που γιατρεύει τις θέρμες... (Χρονικό 1938, 146)

Πρώτος πούρθε κ' έχτισε εδώ πάνω ήταν ο γερο Χοχλίδης... Κι έτανε τούτη η κατοικία ένα περιαιύλι... Πούφερνε κύκλο μια μεσαυλή, όπου έτανε και το στόμα του πηγαδιού. (Χρονικό 1938, 146-147)

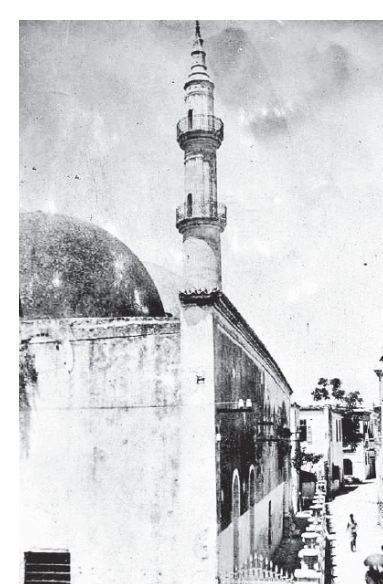
Κάθε Παρασκευή και κάθε μέρα σκολινή για τους Τούρκους οι πλαγιάδες του αγιασμένου τούτου λόφου μαυρίζαν από τις χανούμισσες, που ανεβαίναν ίσαμε δω πάνω για να φέρουνε προσφορές και τάματα στον ασκητή... [ύστερα] κατεβαίναν... κι ο μόνος της γυναικιάς πλαντούσε στον αέρα. (Χρονικό 1938, 150-151)

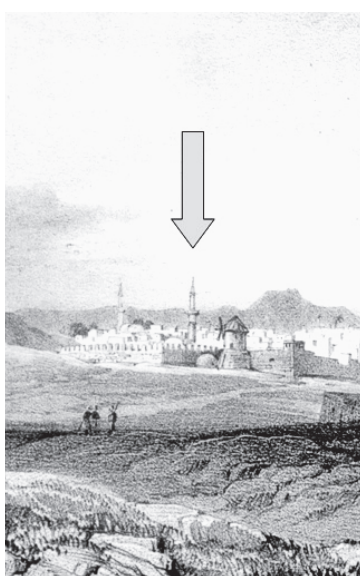
Οι Τούρκοι προσκυνούσανε κι άλλους τεκέδες ένα γύρο και πολλά τζαμιά μέσα στην πολιτεία, περισσότερα μπορεί κι απ' όσα χρειαζόνταν. Δεν τα μέτρησα ποτέ μου, μα λογαριάζω πως θάταν έξη ή επτά, όλα με το μιναρέ τους. (Χρονικό 1938, 151)

Το ένα το είχε χαμηλόν, το άλλο θεορατικόν. Ο χαμηλότερος έταν ο ξύλινος της Σοχώρας, ο πιο θεορατικός της Νερατζιάς με τα τρία δαχτυλίδια (μπαλκόνια). Ετούτος ο τελευταίος θάταν κι ο πιο καινούριος... (Χρονικό 1938, 151-152)

Ένα τζαμί κιάλας, πούνα κοντά στο δικό μας μετόχι, το κάμαν ωδείο κ' ερχόμουν εδώ συχνά-πυκνά νακούσω κάποιους φίλους στο βιολί και στο λαγούτο... (Χρονικό 1938, 153)

Η μυθιστορία

Μια χειμωνική νύχτα... έφτασε πάνω από το Ρέθιμος μια ανεμική πούχε κινήσει από τα μέρη της Αραπιάς, πήρε τα κεραμίδα... και γκρέμισε τούτον τον μιναρέ. Το ντουβάρι ξεκόλλησε από τη ρίζα του... ο φουσκωμένος άνεμος τόφερε από τη μεριά τη δική μας και τόστρωσε απείραχτο μες στο περβόλι μας. (Χρονικό 1938, 155)

Η ιστορική πραγματικότητα

Ο προγενέστερος του σημερινού μιναρέ γκρεμίστηκε την περίοδο του σεισμικού παροξυσμού των ετών 1886-1887. (στις εικόνες φαίνεται ο παλιότερος μιναρές)

Ετούτοι οι Τέσσερις Μάρτυρες, που οι Ρεθιμνιώτες θελήσανε να τους τιμήσουνε με τη μεγαλύτερη εκκλησιά της πολιτείας τους κ' ύστερα αποσταθήκανε στα ντουβάρια και δεν την προχωρήσανε παραπέρα, γονοκρατούνταν από ένα γειτονικό χωριό... (Χρονικό 1938, 163)

Όλες τούτες οι εκκλησιές, κι αντάμα τα σπίτια που χτίστηκαν εδώ και τριάντα-σαράντα χρόνια, βγήκαν από ένα νταμάρι που βρισκείται κοντά στο κοιμητήρι, αντίκρου στη θάλασσα (Χρονικό 1938, 167)

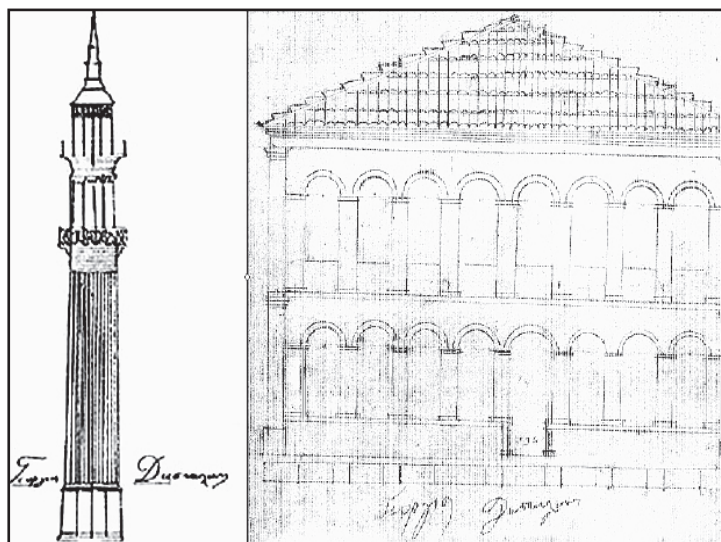
Παρατηρήσεις στο κείμενο και στις εικόνες

1. Ο ναός του Αγίου Ιωάννη στον Εβλιγιά οικοδομήθηκε το έτος 1896 από τις οικογένειες *Μαυρατζά* και *Χατζηγηργόρη* λίγο παραπάνω από ομώνυμο ναό που είχε αναβιώσει στα τέλη του 19ου αιώνα τη Μονή Αγίου Ιωάννη Βαπτιστή (Προδρόμου), που αναφέρεται από τον νοτάριο (συμβολαιογράφο) *Α. Καλλέργη*. Ο πρόδρομος εκείνος ναός είχε οικοδομηθεί στους πρόποδες του ομώνυμου λόφου στα νότια του Ρεθύμνου, για να έχει υπό τη στέγη του την παρακείμενη πηγή της «Μάνας του Νερού». Το 1646 κατά την πολιορκία του Ρεθύμνου στήθηκε στις εγκαταστάσεις της Μονής οθωμανικό οχύρωμα, ώστε οι στρατιώτες να έχουν εύκολη πρόσβαση στο νερό της Μάνας, το υδραγωγείο της οποίας προς την πόλη είχαν φροντίσει εξαρχής να αποκόψουν. Ίσως τότε να ήταν που καταστράφηκε η Μονή αλλά παρέμειναν τα ερείπια του καθολικού, στα οποία κατά τον *Π. Βλαστό* υπήρχαν τοιχογραφίες, στις οποίες «...τους οφθαλμούς οι οθωμανοί εξόρυσαν πάντας, κατά τινος διαμαγικά ενεργείας χρησίμους, κατ' άλλους ένεκεν φανατισμού προς τα ιερά των χριστιανών». Τα ελάχιστα ερείπια του αναστηλωμένου καθολικού της παλιότερης Μονής σώζονται βορειοδυτικά της νεότερης εκκλησίας.

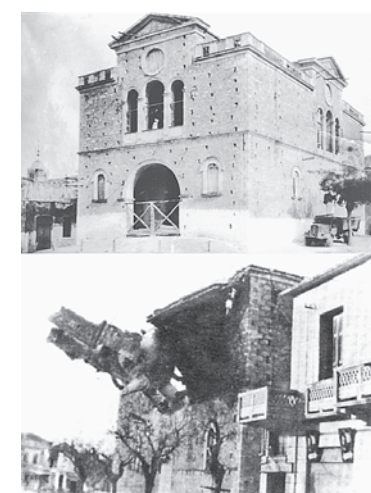

2. Αμέσως μετά την κατάληψη του Ρεθύμνου από τους Οθωμανούς, το έτος 1650 είχε έρθει από Χορασάν ένας εβλιγιάς (όσιος, προφήτης), ο *Αλί Μπαμπά* (κατά τον *Μ. Παπαδάκη Χοχλίδη*), ο οποίος εγκαταστάθηκε στον ομώνυμο σήμερα λόφο. Εκεί χρησιμοποίησε για τη διαμονή του ένα θολωτό ενετικό κτίσμα με στέρνα νερού, η οποία τον βοήθησε να διαμορφώσει κήπο, με δέντρα και λουλούδια. Πέθανε και τάφηκε επιτόπου το έτος 1680. Αμέσως οι Τουρκορεθύμνιοι κατασκεύασαν ένα νεκρικό τουρμπέ, τον οποίο στη συνέχεια περιτείχισαν και ασφάλισαν με μια μικρή πύλη. Το μνημείο αυτό αποτέλεσε ένα από τα μεγαλύτερα μουσουλμανικά προσκυνήματα του Ρεθύμνου. Η ευρύτερη περιοχή ονοματοδοτήθηκε από τον Εβλιγιά πολύ πρώιμα, αφού το τοπωνύμιο αναφέρεται σε έγγραφο ήδη από το έτος 1743. Τα οστά αποκομίστηκαν μετά από εκκαθή από τους Τουρκορεθύμνιους που αναχώρησαν τα έτη 1924-25 με την ανταλλαγή των πληθυσμών.

3. Όντως, τα τζαμιά, οι τεκέδες και οι τουρμπέδες του Ρεθύμνου ήταν «περισσότερα κι απ' όσα χρειαζόνταν» το μουσουλμανικό Ρέθιμο, συγκρίνοντας τουλάχιστον τον πληθυσμό του μ' εκείνους του Ηρακλείου και των Χανίων. Στο σημείο αυτό ο *Πρεβελάκης* κάνει μια εύστοχη παρατήρηση, όχι όμως και παρακάτω, όπου υπερβάλλει για τον μιναρέ του τεμένου *Γαζή Χουσεϊν Πασά*, ανεβάζοντας τον αριθμό των μπαλκονιών (σεριφιέδων) του από δύο σε τρεις. Ως γνωστόν, δεν είναι πολλοί οι μιναρέδες ανά την πρώην οθωμανική επικράτεια που έχουν τόσο μεγάλο αριθμό μπαλκονιών, μεταξύ των οποίων γνωστότεροι εί-

να εκείνοι του *Σελιμκίτζε Τζαμιού* στην Αδριανούπολη, έργου του *Μιμάρ Σινάν* στο διάστημα 1569-1575. Προκαλεί πάντως εντύπωση το γεγονός ότι ο συγγραφέας δεν χρησιμοποιεί λογοτεχνικά τον άτυπο ανταγωνισμό των δύο κοινοτήτων του Ρεθύμνου στην ανέγερση των υψηλόκορμων μνημείων του μιναρέ του τεμένου *Νερατζές* το 1890 και του *καμπαναριού* της *Μητρόπολης* το 1899. Πάνω σ' αυτό ενδιαφέρει ότι πολλές ιστορικές πηγές εμφανίζουν ως πρακτικό μηχανικό των δύο εντυπωσιακών αυτών έργων τον Ρουσοσπιτιανό *Γεώργιο Δασκαλάκη*, κατασκευαστή επίσης του Τούρκικου Σχολείου.

4. Ο ναός των Τεσσάρων Μαρτύρων, η «αφετέλειστη εκκλησία», δεν βρισκόταν «στα ντουβάρια» αλλά είχε στεγαστεί, όπως φαίνεται και από την φωτογραφία που παραθέσαμε λίγο παραπάνω. Το έτος 1947 ο Ρεθιμνιώτης μηχανικός *Γεώργιος Τσίχλης* εκπόνησε μελέτη αποπεράτωσης του ναού αλλά αντί γ' αυτήν επιλέχτηκε αμέσως μετά η κατεδάφισή του και η ανέγερση νέου. Η κατεδάφιση αυτή δεν έγινε με τη βοήθεια δυναμιτών, όπως εσφαλμένα αναφέρω στο βιβλίο μου «370 μνημειακά κενά στην ιστορική τοπογραφία του Ρεθύμνου», αλλά με τη βοήθεια σκονιών, όπως με πληροφόρησε αργότερα ο αυτοπτής μάρτυρας, αείμνηστος *Γιώργος Εκκεκάκης* και όπως φαίνεται από τη φωτογραφία της κατεδάφισής που διασώθηκε.

5. Πολλές εκκλησιές (και κατοικίες) του Ρεθύμνου ανεγέρθηκαν όντως με οικοδομικό υλικό από το λατομείο *Λαμέρα*, λίγο δυτικότερα του νεκροταφείου της *Μεσοαμπελιτίσσιας*. Περισσότερες όμως ήταν εκείνες που χρησιμοποίησαν πελέκα και λίθους από τα λατομεία της *Ακροβατερής* (ένα από τα οποία συγκροτείται από δύο

επάλληλες στο ύψος στοές), και βέβαια από τα λατομεία της *Αλφάς*, οι επιφανέστερες.
* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ερευνητής-συγγραφέας sthraris@yahoo.gr